

Masofaviy ota-onalik (digital parenting) instituti: konstitutsiyaviy kafolatlar va ularni amalga oshirishdagi huquqiy muammolar

Diyorbek Abdullayevich Turanov
Mirzo Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida paydo boʻlgan masofaviy ota-onalik (digital parenting) institutining huquqiy tahliliga bagʻishlangan. Maqolada Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan bola huquqlari, ota-onalarning huquq va majburiyatlari kafolatlar masofaviy munosabatlar kontekstida koʻrib chiqiladi. Shuningdek, amaldagi milliy qonunchilikda ushbu yangi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi boʻshliqlar va huquqiy muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etishning ilmiy-amaliy takliflari ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: masofaviy ota-onalik, digital parenting, konstitutsiyaviy kafolatlar, bola huquqlari, oila huquqi, Oʻzbekiston qonunchiligi

The institute of remote parenting (digital parenting): constitutional guarantees and legal problems in their implementation

Diyorbek Abdullayevich Turanov
National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Abstract: This article is devoted to the legal analysis of the institute of remote parenting (digital parenting), which has emerged as a result of the rapid development of modern information and communication technologies. The article considers the rights of the child, the guarantees of the rights and obligations of parents enshrined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan in the context of remote relationships. Also, the gaps and legal problems in the regulation of these new social relations in the current national legislation are analyzed, and scientific and practical proposals for their elimination are developed.

Keywords: remote parenting, digital parenting, constitutional guarantees, children's rights, family law, legislation of Uzbekistan

Kirish

Inson huquqlari va erkinliklarining eng muhim kafolati sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi oila, otalik, onalik va bolalikni davlat muhofazasiga olishning mustahkam asoslarini belgilab bergan. Xususan, Konstitutsiyaning oila davlat muhofazasida ekanligi, ota-onaning farzandini voyaga yetgunga qadar boqish, tarbiyalash, o'qitish va sog'lig'ini saqlash majburiyati to'g'risidagi normalari (63- va 64-moddalar) oilaviy munosabatlarning asosini tashkil etadi. Biroq global globallashuv, mehnat migratsiyasi, shuningdek, pandemiya kabi omillar tufayli ota-onalar va bolalar o'rtasidagi jismoniy aloqaning vaqtincha yoki doimiy ravishda uzilishi holatlari ko'paymoqda. Aynan shunday vaziyatlarda masofaviy ota-onalik, ya'ni zamonaviy texnologiyalar vositasida ota-onalik huquq va majburiyatlarini amalga oshirish instituti dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ushbu institutning huquqiy jihatdan to'liq tartibga solinmaganligi, amaldagi konstitutsiyaviy kafolatlarning amalga oshirilishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi aynan shu muammolarni aniqlash, ularning konstitutsiyaviy-huquqiy mohiyatini ochib berish va ularni hal etish yo'llarini taklif qilishdan iborat.

Metodlar

Tadqiqot jarayonda ilmiy bilishning bir qator usullari, jumladan, tizimli-tahlil, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, formal-huquqiy va hujjatlarni tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tizimli-tahlil usuli masofaviy ota-onalik institutini huquqiy, ijtimoiy va texnologik jihatlarining o'zaro bog'liq tizimi sifatida o'rganish imkonini berdi. Qiyosiy-huquqiy usul orqali O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi normalari xalqaro huquq hujjatlari va ayrim xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan solishtirildi. Formal-huquqiy tahlil esa amaldagi huquqiy normalarning mazmunini aniqlash va ularni qo'llash amaliyotidagi muammolarni yoritishga xizmat qildi.

Natijalar va Munozara

Tadqiqot natijalari masofaviy ota-onalik instituti O'zbekiston huquq tizimida hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatdi. Amaldagi Oila kodeksi, Fuqarolik kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosan ota-onalar va bolalarning birgalikda yashashini, ular o'rtasidagi bevosita jismoniy aloqani nazarda tutadi. Konstitutsiyaning 64-moddasida mustahkamlangan ota-onalarning farzandlari taqdiri uchun mas'uliyati va ularni tarbiyalash borasidagi ustuvor huquqi masofaviy sharoitda qanday amalga oshirilishi kerakligi deyarli tartibga solinmagan. Bu esa bir qator muhim huquqiy muammolarni yuzaga keltiradi.

Birinchidan, masofaviy muloqot qilish huquqining konstitutsiyaviy asoslari va uni amalga oshirish mexanizmi aniq belgilanmagan. Ota-onadan ajralgan holda yashaydigan bola bilan uchrashish tartibi Oila kodeksi bilan tartibga solingan bo'lsa-da, bu tartib an'anaviy, jismoniy uchrashuvlarga asoslangan. Zamonaviy

texnologiyalar, masalan, videoqo'ng'iroqlar, onlayn o'yinlar, maxsus ilovalar orqali bola bilan muntazam va to'liq muloqot qilish imkoniyatlari huquqiy jihatdan "uchrashuv" tushunchasiga tenglashtirilmagan. Sud amaliyotida bola bilan aloqa qilish tartibi belgilanayotganda, masofaviy muloqot usullari ko'rsatilmaydi yoki ularning majburiyligi masalasi ochiq qolmoqda. Natijada, bola bilan birga yashaydigan ota-ona tomonidan masofaviy muloqotga to'sqinlik qilingan taqdirda, ikkinchi ota-onaning konstitutsiyaviy huquqini himoya qilishning samarali mexanizmi mavjud emas.

Ikkinchi muammo bolaning masofaviy tarbiyadagi huquqlarini, xususan, shaxsiy daxlsizlik, maxfiylik va axborot xavfsizligi huquqini ta'minlash bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida har kimning shaxsiy hayotiga aralashmaslik, shaxsiy va oilaviy sirni saqlash huquqi mustahkamlangan. Biroq masofaviy ota-onalik amaliyotida bola ustidan doimiy onlayn nazorat o'rnatish, uning shaxsiy yozishmalarini kuzatish yoki joylashuvini kuzatuvchi ilovalardan foydalanish bola huquqlari bilan ota-onalik majburiyatlari o'rtasida ziddiyatni keltirib chiqarishi mumkin. Qaysi nazorat choralari ota-onaning bolani tarbiyalash va uning xavfsizligini ta'minlash majburiyatidan kelib chiqadi va qaysi biri bolaning konstitutsiyaviy huquqlarini buzish hisoblanadi, degan savolga qonunchilikda aniq javob yo'q. Bolaning raqamli qurilmalardan foydalanishi, internetdagi faoliyati bilan bog'liq masalalarda ota-onalarning vakolatlari chegarasi belgilanmagan.

Uchinchi va eng murakkab muammolardan biri bu ota-onalik huquq va majburiyatlarining mehnat migratsiyasi kontekstidagi amalga oshirilishidir. O'zbekiston fuqarolarining xorijda uzoq muddatli mehnat faoliyati ularning farzandlari bilan jismoniy aloqasini uzadi. Konstitutsiyada belgilangan ota-onalarning farzandlarini tarbiyalash burchi (64-modda) va farzandlarning ota-ona tomonidan tarbiya topish huquqi (65-modda) bu holda faqat masofaviy shaklda amalga oshirilishi mumkin. Biroq bu borada davlat tomonidan qanday kafolatlar berilgan? Migrant ota-onalarning masofaviy tarzda farzandining ta'lim muassasasidagi muvaffaqiyatlaridan xabardor bo'lishi, tibbiy muolajalarida ishtirok etishi yoki psixologik qo'llab-quvvatlashi uchun huquqiy asoslar mavjud emas. Aksincha, bolalar ko'pincha bobobuvilar yoki boshqa qarindoshlar qaramog'ida qoladi va ularning masofadagi ota-onalar bilan munosabati faqat norasmiy kelishuvlarga asoslanadi. Bu esa bolaning huquqlarining to'liq ta'minlanmasligi, uning tarbiyasida ota-onaning ishtiroki pasayib ketishi xavfini tug'diradi. Holbuki, Konstitutsiya ota-onaning nafaqat huquqini, balki burchini ham belgilab, bu mas'uliyatni ularning jismoniy joylashuvidan qat'iy nazar, asosiy majburiyat sifatida qaraydi.

To'rtinchidan, masofaviy ota-onalik bilan bog'liq nizolarni hal qilishning sud va sudgacha bo'lgan tartibi takomillashmagan. Misol uchun, agar bola bilan birga yashaydigan ota-ona masofaviy muloqot uchun zarur bo'lgan texnik vositalarni taqdim etmasa yoki belgilangan vaqtda aloqaga chiqishga to'sqinlik qilsa, bu holatni oilaviy

nizo sifatida ko'rib chiqish mexanizmlari noaniq. Shuningdek, masofaviy muloqot jarayonida bola ruhiyatiga salbiy ta'sir etuvchi xatti-harakatlar (masalan, uni tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ma'lumotlar tarqatish) sodir etilgan taqdirda, buning oldini olish va javobgarlik choralari belgilanishi lozim. Bu masalalar vasiylik va homiylik organlari faoliyatini ham yangicha talablar asosida tashkil etishni taqozo etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, masofaviy ota-onalik instituti O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan oila, ota-onalar va bolalar huquqlarini to'liq ro'yobga chiqarishning zamonaviy va muqarrar shakli sifatida namoyon bo'lmoqda. Biroq amaldagi huquqiy tizim ushbu munosabatlarni to'liq qamrab olmaganligi sababli, konstitutsiyaviy kafolatlarning amalda bajarilishida jiddiy huquqiy muammolar yuzaga kelmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish quyidagi yo'nalishlardagi chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab etadi.

Birinchidan, Oila kodeksiga "ota-onalarning masofaviy muloqot qilish huquqi" tushunchasini kiritish va uni amalga oshirishning asosiy shartlari, tartibi va kafolatlarini belgilash zarur. Bunda videoaloqa, onlayn messenjerlar va boshqa zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari "bolalar bilan uchrashish" huquqining tarkibiy qismi sifatida mustahkamlanishi lozim. Sudlarga nizolarni hal qilishda masofaviy muloqotning aniq jadvali, davomiyligi va usullarini belgilash vakolatini berish maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, bolaning raqamli muhitdagi huquqlarini, xususan, shaxsiy daxlsizlik va axborot xavfsizligi huquqini himoya qilishga qaratilgan maxsus normalarni ishlab chiqish kerak. Bu normalar ota-onalarning bolani masofadan nazorat qilish vakolati chegaralarini aniq belgilab berishi, shuningdek, bolaning shaxsiy ma'lumotlarini qayta ishlash bo'yicha ota-onalarning mas'uliyatini kuchaytirishi lozim. Bolalar uchun xavfsiz internet muhitini yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylanishi zarur.

Uchinchidan, mehnat migrantlari oilalaridagi bolalar huquqlarini himoya qilishning alohida huquqiy mexanizmlarini yaratish dolzarb vazifadir. Xorijda bo'lgan ota-onalarning masofaviy ta'lim va tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning farzandlari taqdiri to'g'risida axborot olish huquqini kafolatlash maqsadida davlatlararo shartnomalar tuzish va milliy qonunchilikka o'zgartirishlar kiritish lozim. Vasiylik va homiylik organlari tomonidan bunday oilalarni alohida hisobga olish va monitoring qilish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, masofaviy ota-onalik sohasidagi nizolarni sudgacha hal qilishning samarali mexanizmini yaratish, vasiylik va homiylik organlari xodimlarini ushbu yo'nalishda maxsus tayyorlash va ularning vakolatlarini kengaytirish talab etiladi. Shuningdek, sudlar tomonidan masofaviy muloqot tartibi belgilanayotganda, bolaning

psixologik xususiyatlari va yoshini inobatga oluvchi ilmiy asoslangan metodikalarni ishlab chiqish va qo'llash zarur.

Umuman olganda, masofaviy ota-onalik institutining huquqiy asoslarini takomillashtirish O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan bola huquqlari va ota-onalarning majburiyatlarini zamonaviy sharoitda to'liq amalga oshirishning muhim kafolati bo'lib, bu boradagi izchil islohotlar oila institutini mustahkamlashga va jamiyatda sog'lom avlod tarbiyasiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Farangiz, M. (2025). OILA HUQUQI SOHASIDA HUQUQIY TEXNOLOGIYALARNI TARTIBGA SOLISH: OZBEKISTON RESPUBLIKASI OILA KODEKSI TAHLILI VA DANIYA RAQAMLI YECHIMLARI. Central Asian Journal of Education and Innovation, 4(11), 120-125.
2. Abdurasulovna, A. M. (2025). KAM TA'MINLANGAN OILALARDA PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISHNING DOLZARB MASALALARI. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS, 84(1), 11-14.
3. Kushakova, N. Yosh Oilalarning Mustahkamligiga Zamonaviy Axborot Vositalaridan Foydalanishning Ta'siri. Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnali, 675466.
4. Modecki, K. L., Goldberg, R. E., Wisniewski, P., & Orben, A. (2022). What is digital parenting? A systematic review of past measurement and blueprint for the future. Perspectives on Psychological Science, 17(6), 1673-1691.
5. Mascheroni, G., Ponte, C., & Jorge, A. M. F. R. (2018). Digital parenting. Nordicom.
6. Choy, Y. N., Lau, E. Y. H., & Wu, D. (2024). Digital parenting and its impact on early childhood development: A scoping review. Education and Information Technologies, 29(16), 22147-22187.